

ԴԱՐՁԵԱՒԱՆ ԶԱՅՆԱԳՐԵԱՒԱՆ

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԵՐԳԱՐԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

Ձեր մանկական երգարանի վերաբերութեամբ Արարատում տպուած իմ նկատողութիւններս մէջ ցոյց տուած երգերի գնահատութիւններէ զէմ փոխանակ հաւանական աղացոյցներ բերելու վայր ի վերոյ՝ կոշտ և կոպիտ սրախօսութեամբ ծայրէ ի ծայր կամենումէք հերքել Մէլ-ի 25 համարում այն սկզբունքով, որ ես առաջին՝ այս բէն շիմանալով, և ձայնագրութեան տեսութեան հետ ծանօթ չլինելով, յանդգնել եմ ձեզ պէս մի հոգեւոր ինքնաշնորհ (°) հեղինակութիւն քննութեան առնել և երկրորդ՝ որ ես երկու անհրաժեշտ գիտութիւններից անտեղեակ լինելով, այն է՝ արդի մանկավարժութիւնից և ջութակ ածելուց, հետեւապէս և ձեր աշխատութիւնը ապարդիւն ցոյց տալու մէջ, իմ կարողութիւնից վեր էր. և այդ իսկ ինքնահաւան մեծամտութեամբ ստորութիւն էք համարել ձեզ, քննութեան ենթարկել բնաւ երգարանի արժէք չունեցող հատկոյն և անախորժ երգերի մի շարք, կանխապէս գուշակելով և այն կորստաբեր վտանգը, որոց վերայ անաշտ քննադատը գրիչ խաղացնելով, ուրիշ զրկէր ձեզ հացից, Այո՛, մինչդեռ մէջը հացի խնդր կայ, այո՛, մինչդեռ այս տեսակ պարագաների մէջ հաց շնորհողին շողոքորթել կայ և հետեւապէս դատարկաձեռն չդառնալ, ո՞վ լինէր արդեօք ձեր տեղ, որ այդպէս ընթացք չբռնէր իւր գրականական թերութիւնը օտարներից ծածկելու համար:

Իմ այս բնն շիմանալս, և ձայնագրութեան տեսութեան հետ ծանօթ չլինելս չափումէք այն կէտից, որ ես չեմ ասորժել հաւանել առհասարակ երգերից մեծագոյն մասին, սխալ համարելով թէ նոցա ձայնը և թէ չափերի գործածութիւնը, այո՛, և չափաւ հաւանեմ հաստատամտութեամբ, մինչդեռ նոյն իսկ քաջահամբաւ ուսուցչիդ խմբագրած երգերի գլխովին սխալ լինելը, և Եւրոպական նօտայի հոտ չառնելն անգամ, կապացուցանեմ առաջին, մի համարաւոր Հայկական և Եւրոպական ձայնագրագէտի մեր ուսուցչապետ պ. Թաշճեանի նկատողութիւններով, որի ձեռքը անցնելով և սրբագրելով քո ձայնագրած երկու երգերը, աւելացնումէ մէկի տակին հետեւալ տողերը «կերէի որ այս երգը Եւրոպական նօտայէն առնելով, հայկականի վերածեր է. բայց Եւրոպականը լաւ չուսանելով, հայկականի թարգմանութիւնն ալ սխալ է ըրած»: Արեւմտ այս տողերը կարգալով բարեմիտ ընթերցողը չափաւ՝ եզրակացնէ, որ չորս տարուայ ընթացքում ջութակ ածել սովորել էք ոչ թէ նորա համար, որ օգուտ քաղէք երգեր ձայնագրելու ժամանակ, նոցա մէջ երբեմն պատահած անորոշ և անզիրբընդունելի կիսաձայները կանոնաւոր դուրս բերել, այլ թէ «էֆէ» և պարապ ժամանակներդ ածելով զուարճանք և զուարճացնէք շուրջ համախմբուած գողտրիկ մանուկներիդ, ինչպէս դա բնական է ամեն մի զբօսասէր մարդկան, երկրորդ, երգիծաբան շաղփաղփութիւններով

իրևա քաջ հետադարձ կամակորու թեամբ պնդումէք թէ պէտքէ գրել առաջնական էջից. կամենումէք ուղարկեմ միւսին երգի ձեր ձեռագրի պատճենը, որ գրել էք դարձեալ երկրորդական էջից. և այդ սխալ չէ: Նոյնպէս և եւթ «Բ-ը»-ն երգի $\frac{1}{4}$ -ի չափով լինելը չէք ընդունում. այլ $\frac{1}{4}$ ու պէտքէ գրել, ասումէք, $\frac{1}{4}$ ու գրել էք այն պատճառաւ, որ միջի աւելորդ ձայնները հանելով, արմատականն էք միայն թողել, ապա թէ աւելորդ ձայնները չհանելէք, ի՞նչ չափով պիտի գրէիք. կնշանակէ որ ամեն բան անհատկացողութեամբ և ըստ քմաց էք գրել, և ոչ Եւրոպական ձայնագրութեան մէջ կարծեցեալ զարգացած կատարեալ հմտութիւնդ է թոյլ տուել գրելու: Ի հարկէ ստախօսի պարտքն է միշտ պարտակել մի սուտ, երբ ակներե տեսնումէ նորանից վտանգ, այսպէս և Գուք, երբ ձեզանից հարցնէ մի Եւրոպացի ձայնագրողէտ, թէ ինչո՞ւ սխալ են երգերիդ ձայնները, կարկատուն ստերով պիտի հաւատացնէք թէ, հայկականի կանոնը այդպէս է պահանջում, սխալ չէ. նոյնպէս և հայ ձայնագրողէտին պիտի ասէք՝ Եւրոպականին հետեւելով եմ գրել: Երկու արհեստով շաղախուած եղբայր, ուժից վեր բան բռնելը առողջութեան վնաս է, մի՞թէ չէք լսել բժիշկներից:

Երգարանիդ մէջ եղած երգերը ընդ ամենը 50 հատ լինելով, նոցա ուսուցանելու ժամանակամիջոցը շուրս տարի էք որոշել. ուրեմն եթէ 100 երգ լինէր, պիտի որոշէիք 8 տարի. սպասումեմ՝ ամբողջ ձայնագրութիւնը քանի՞ տարի աւարտել տալուդ կարգապրութեան: Եւ ի՞նչ զարմանալի բան, զիւղացի անգրագէտ մանուկը բարիկենդանների ազատ օրերը 10 — ից աւելի բերանացի երգ է սովորում, իսկ դպրոցում մշտապէս պարապող մանուկը՝ ամբողջ տարին 12՝, երգ պիտի սովորէ. ո՞վ է ասում թէ Նզնիկ քահանայն Դեօ չգիտէ. իրաւ որ դժուարանումեմ մի երգ ցոյց տալ, որ չորս տարուայ ընթացքում աշակերտը չսովորէ, ինչպէս խնդրել էիք այդ հարցին բացասական պատասխան չտալ ներկեցէք:

Գրումէք, իբր երգարանիդ Աղօթքներ և Յաւելուած վերնագրերով մասերին չեմ հաւանել, և թէ կուսակրօն լինելով, աւելի յարմար պիտի դատէի Աղօթքներիդ փոխարէն դնել Այօբ անճաւ և Նուրադէշէ-ն շարականները. իսկ Յաւելուածով, արգելել մանկան իւր խաղեր խաղալուց, որով և մեծ զարմանքով մանկավարժութեան հետ ծանօթութիւն չունենալս էք ցոյց տալիս: Նախ՝ երգարանդ քննած ժամանակ, երբէք ակնարկութիւն չեմ արել բառերի վերայ, այս լաւ է, միւսը վատ է, խտիր դնելով, գիտենալով որ նոքա ձեր հեղինակածը չեն, այլ այն լիսի ուսման գրգիռ շարժող հեղինակ անձանց աշխատութեան արգասիք, որոց երախտագէտ հոգւով պատուելու պարտական ենք միշտ ես և դու: Աւստի իմ չհաւանելս միայն եղել է նոցա բառերի իմաստին ընդդէմ ունեցած անբնական և անախորժ եղանակ կամ ձայները, և ոչ բառերը. օրինակով հասկացնեմ. կարելի՞ է Զատիկի Այօբ յարէ-ն շարականի վերայ դնել մեր

ժողովրդական լեւեւեւէն մէկի ձայնը՝ ոչ ապաքէն իւրաքանչիւր գրուածք իրեն մտքին յարմար եղանակ պիտի ունենայ. իսկ դուք չհասկանալով այս արեւ էք, և ինձ մեղադրումէք թէ, եղանակների բնաւորութեան հետ էլ ծանօթ չեմ։ Երկրորդ, եթէ առաջարկէի էլ վերոյգրեալ Աղօթքների տեղ դնել Այսօր յաւիտեան և հաւատարմութեան, մի՞թէ քո ընտրած, Աստուծոյ բարկութիւնը քան զթութիւնը շարժող աղօթքներից անպիտան պիտի լինէին. սորանից երեւումէ որ, դուք էլ հակառակ ձեր կոչման և աստիճանի, Աստուածապաշտութեան հետ ծանօթ չէք։ Իսկ ինչ վերաբերումէ, թէ Յաւելուածով կամեցել եմ արգելել մանկան խաղեր խաղալուց, այդ կարգադրութիւնը կանէի նոյն իսկ ձեզ համար . . .

Ասիայի երաժիշտների մէջ ընդունուած է առհասարակ, երբ մի երգիչ երգ է երգում, միւս ընկերը անմիջապէս ձայն (դէմ) է պահում. և այս նորահամար, թէ ընկերին շնահատութեան միջոց օգնած լինի, և թէ, որ աւելի հաւանական է, երգին բուն իսկ համեղութիւն և ներգաշնակութիւն տայ։ Սոյն այս ձեւը աւելի գեղեցիկ կանոնաւորուած տեսնումենք և Եւրոպական երգերի մէջ, երբ խմբովին են երգում. օրինակ, մի երգ, երբ բազմութեամբ հարկաւորվումէ երգել, երկու հոգի միատեղ կանգնած ըստ պահանջման կանոնի և արուեստին՝ լոկ վայր վեր խորխոր ձայնով *օ օ օ* են անում, երեքը նրանց հակառակ բարձր և սուր ձայնով *է է է* են անում. իսկ չորսը, նոցա երգից յատկացած բաժնին առանց խառնուելու, շարունակումեն բառերով միասին երգելը, և պատճառն ի՞նչ է՝ որ այսպէս են անում. եթէ ոչ երգուած երգը աւելի տգիտ աւելի զմայլեցուցիչ կերպարանք ստանայ. ուրեմն զարմանալու ի՞նչ հարկ կար ձեզ, երգարանից երկրորդ և երրորդ մասերի երգերի համար յիշած այս խօսքերիս վերայ թէ, յիշեալստե՞ս ցոյց տալով կամեցել էք երգերին ներգաշնակութեան ոգի տալ. բայց իրաւ ցաւալին այս է՝ որ նոյն ներգաշնակութիւն ստացող երգերից չեն ձեր ընտրածը, ապա թէ ոչ յիշեալստե՞ս գործ է զրվում ոչ միայն մարդ շողոքորթելու և խաբելու մէջ, ոչ միայն իւր սուտը ճշմարտութիւն ձեւացնելու մէջ, այլ և երգերի մէջ. որոց և դուք անխտիր գործ էք զրել վերոյգրեալ հատուածներում. և չէք հասկացել թէ՛ ձեւ շարժումը երգի բուն իսկ համեմիչ աղն է։

Ինձ թուումէ թէ հայկական եղանակների քաղցրութիւնը, դու ևս զգացած չէք, և այս նկատվումէ նորանից, որ մի քանի երկրորդ ձայն երգերի ձայնաստիճանը փոխելով, միջից ձայնի կտորներ հանելով և վերջապէս խորթ ու բորդ կարկատելով և բոսորականացրել էք. Եւրոպայ, ի՞նչ երջանիկ աշխարհ ես, դարիս տղեան անգամ անձկանօք քո անունն է յիշում, ծածկելով իրեն քո իմաստութեան վերաբերելով. Պատուական եղբայր, որ և իցէ մի ազգի անհատ հարկը պահանջած միջոց նախանձախնդիր է միշտ իւր նախնական սովորութիւններին և ծէսերին և ըն, և ըն. իսկ դուք ինչո՞ւ մեր հայկական սքանչելի շարականներից ծընուած երգեր և խաղեր Եւրոպացւոց էք ընծայում. այն ևս այնպիսի

երգեր, որոց եթէ երգելու լինէիք մի հայ — չէ՛ մօտ, նա խեղճ իւր գիտեցած խաղերի մէկին կնամնացնէր անշուշտ, և իմ դոցա համար պարզապէս երկրորդ ձայն են ասելը կճշգրտէր, որի վերայ բարձրաձայն ծիծաղացել էիք։ Ուրեմն ձեր կարծիքով հայերը բնաւ սեպհական եղանակ չունին. ուրեմն և մեր մեծագործ Հայրապետի շնորհիւ սովորած ձայնադրութիւնը միայն ձեռնառու պիտի լինի այսուհետեւ շարականներ միմեանցից որոշելու և գրելու մէջ, իսկ երգեր ոչ բնաւ։ Ահա նոր հնարադիտութիւն, որ լոյս կընծայէ Եզնիկ քահանայն, Եղանակների մասին խօսելով շատ ճշմարիտ էք ասել, այլ է Եւրոպական, այլ է հայկական. և ես դորան համաձայն եմ. բայց դուք հասկանալու դժուր գործքով հակառակն էք արել։

Երգեր ձայնադրելու համար ասումէք. «ամենայն ձայնից կարելի է սկսել, նայելով մարդոց ձայներին, թէ ո՛վ է երգում»։ ուրեմն եթէ երգը երգումէ մանուկը, ուրիշ ձայնանիշներով պիտի գրել. եթէ խոսուող ծերունին՝ ուրիշ, եթէ երիտասարդը՝ ուրիշ. ամսօք որ կանանց ձայնին համապատասխան յատուկ ձայնանիշեր չէք որոշել։ Այսպիսի մի կանոն հայերը չունենալուց զատ, չեմ՝ կարծում՝ որ Եւրոպացիք էլ ունենան, և եթէ անհրաժեշտ էր սորա ունենալը, անշուշտ կամ երգարանիդ յառաջարանի մէջ կաւեղացնէիք կամ լ—լ—ներով հաստացրած Գասազբիդ մէջ, որ չէք արել։

Ահրջացնելով յօդուածս, դարձեալ խորհուրդ կտամ այսպիսի դեպքերում ղիմել միշտ ձեզանից և ինձանից հմուտ ձայնագրագէտներին առանց վշտանալոյ և առանց ինքնահաւանութեան, որովհետեւ մի փոքրիկ սխալն անգամ ոշնացնումէ ամբողջ աշխատութեան անունը։

Ահալ Ասիա—

ՆԱՄԱԿ ԱՍՏՐԱԽԱՆԻՑ.

Աստրախանայ Հայոց Եկեղեցեաց 2ափաբերական մատեաններից երևում են՝ որ ամբողջ 1880 թուականի ընթացքում եղել են ծնունդք արուաց 64, իգաց 64. վախճանք արուաց 82, իգաց 79. այս երկուց սեռից վախճաններից 29ը թոբախտութեան են զոհուել. և պսակք 29. այս ցուցակի մէջ տեսնուումէ՝ որ երկուց սեռից վախճանը երկուց սեռից ծնունդից 33 թուով աւելի է, ուրեմն Աստրախանայ Հայ բնակչաց թիւը 1880 թուականին 33 թուով պակասել է, և այս Աստրախանցի Հայերի նուազանալը վաղուց է արդէն՝ որ չափաբերական մատեանները իւրաքանչիւր տարի յայտնումեն մեզ. զարմանալի՜ երևոյթ. վիճակագրական տեղեկութիւններից ակնյայտնի երևում են՝ որ շատ քաղաքներումը Հայ բնակչաց թիւը հետզհետէ յաւելանում է, իսկ Աստրախանումը պակասում, Աստրախա-